

عمر فخرزای، التفسیر الکبیر، قاهره [بی تا]، چاپ افست تهران [بی تا]؛
 محمدبن احمد قرطبی، الجامع لاحکام القرآن، ج ۳، جزء ۶، بیروت
 ۱۹۶۵، ج ۶، جزء ۱۱، قاهره ۱۹۶۷/۱۳۸۷، چاپ افست تهران ۱۳۶۴ ش؛
 سعیدبن هبة الله قطب راوندی، قصص الانبیاء، چاپ غلامرضا عرفانیان
 یزدی، بیروت ۱۴۰۹ / ۱۹۸۹؛ مجلسی؛ معبودی، مروج (بیروت)؛ مقاتل بن
 سلیمان، تفسیر مقاتل بن سلیمان، چاپ عبدالله محمود شحاته،
 [قاهره] ۱۹۷۹-۱۹۸۹؛ مطهرین طاهر مقدسی، آفرینش و تاریخ، مقدمه،
 ترجمه و تعلیقات از محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران ۱۳۷۴ ش؛
 ناصرخسرو، سفرنامه حکیم ناصرخسرو قبادیانی مروزی، چاپ
 محمد دبیرسیاقی، تهران ۱۳۶۳ ش؛ علی بن ابی بکر هروی، کتاب
 الاشارات الی معرفة الزیارات، چاپ زاتین سوردل - تومین، دمشق
 ۱۹۵۳؛ یاقوت حموی؛

Richard Bell, *A commentary on the Qur'an*, ed. C. Edmund Bosworth and M. E. J. Richardson, Manchester 1991; *ET*¹, s.v. "Dhu'l-Kifl" (by I. Goldziher); *ET*², s.v. "Dhu'l-Kifl" (by G. Vajda); *Encyclopaedia of the Qur'an*, ed. Jane Dammen Mc Auliffe, Leiden: Brill, 2001- , s.v. "Dhū l-Kifl" (by Heribert Busse); John Walker, "Who is Dhu'l-kifl?", *The Moslem world*, XVI, no.4 (Oct.1926).

/ واحله نوشاوند /

ذوالکلاع، از بزرگان یمن که در اواخر حیات پیامبر یا اندکی پس از وفات ایشان اسلام آورد و بعداً کشته شد. نام و نسب وی را در منابع ائیع / اَسْمِیْع / سَمِیْع / سَمِیْع بن ناکور (یا ابن حَوْشَب) بن عمرو بن یَعْفَر بن یزید بن نَعْمَان، و کنیه اش را ابو شَرَحْبِیل (یا ابو شَرَحِیل) گفته اند (برای نمونه به ابن عبدالبر، ج ۲، ص ۴۷۱؛ ابن اثیر، ۱۹۷۰-۱۹۷۳، ج ۲، ص ۱۷۶؛ ابن حجر عسقلانی، ج ۲، ص ۴۲۸؛ قس ابن سعد، ج ۱، ص ۲۶۶؛ ابن حاکم، ج ۲، ص ۲۶۴-۲۶۶، ۴۰۱-۴۰۲). او به ذوالکلاع اصغر و جد اعلاش، یزید بن نعمان، به ذوالکلاع اکبر شهرت داشت (به ابن عساکر، ج ۱۷، ص ۳۸۲، ۳۹۰). ابن حاکم، ذوالکلاع اصغر را در جایی سمیع (به ج ۲، ص ۲۶۵) و در جای دیگر (به ج ۲، ص ۴۰۱)، یزید نامیده و ظاهراً وی را با جدش (ذوالکلاع اکبر) خلط کرده است.

ذوالکلاع ظاهراً از قبیله حَمِیر^۳ بود. او رئیس قوم خود بود و در میان آنان نفوذ بسیار داشت (ابن عبدالبر، همانجا). حمیریان در روزگار جاهلیت بت نَسرا می پرستیدند (ابن هشام، ج ۱، ص ۸۲). گفته شده است که پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم نامه ای برای ذوالکلاع فرستاد و از او برای مقابله با اَسْوَد، مُسَیْلَمَه و

به اعتقاد برخی شاگرد الیاس و فردی غیر از الیسع نبی مذکور در قرآن است، یکی دانسته اند (برای نمونه به مقدسی، ج ۱، ص ۴۶۸-۴۷۱؛ ثعلبی، الکشف و البیان، همانجا؛ زمخشری، ذیل انبیاء: ۸۵؛ طبرسی، ذیل بقره: ۲۴۳؛ ابن عساکر، ج ۱۷، ص ۳۷۰). همچنین گفته شده او بشر / بشیر، پسر ایوب^۴ است که پس از پدر به پیامبری رسید (به طبری، تاریخ، سلسله ۱، ص ۳۶۴؛ بیضاوی، ذیل ص: ۸۵). برخی منابع نیز از او با نام عویدیا سبط یهودا پسر یعقوب نام برده اند (به قطب راوندی، ص ۲۱۲-۲۱۳؛ قرطبی، ذیل نساء: ۱۶۳؛ نیز به بل، ج ۱، ص ۵۵۵ که نبود اطلاع بیشتر درباره ذوالکفل را با نبود اطلاع درباره او در کتاب مقدس مرتبط می داند).

بر اساس حکایتی، درباره درگذشت او گفته شده است که او در هفتاد سالگی وفات یافت (ابن عساکر، ج ۱۷، ص ۳۸۱؛ قس طبری، تاریخ، همانجا، که سن او را هفتاد و پنج ذکر می کند). طبری (تاریخ، همانجا) محل درگذشت او را شام ذکر کرده است. ظاهراً مقبره ای در مغارک یا به تعبیری دامون، مکانی در مسیر شهر عکا به رمله، به عنوان مقبره او شهرت داشته که ناصرخسرو (متوفی ۴۸۱) آن را زیارت کرده است (به ناصرخسرو، ص ۲۷). افزون بر آن، قبر دیگری را به عنوان قبر او در برملاحه، مکانی در شوشه نزدیک حلّه، ذکر کرده اند (به هروی، ص ۶۷؛ یاقوت حموی، ذیل «برملاحة» و «شوشه»؛ نیز برای اطلاع از دیگر مقبره های منتسب به او به د. اسلام، چاپ اول، ذیل ماده).

منابع: علاوه بر قرآن و کتاب مقدس. عهد عتیق؛ ابن بابویه، کتاب الخصال، چاپ علی اکبر غفاری، قم ۱۳۶۲ ش؛ ابن جوزی، زاد المسیر فی علم التفسیر، بیروت ۱۹۸۴/۱۴۰۴؛ ابن عساکر؛ ابن قتیبه، المعارف، چاپ ثروت عکاشه، قاهره [۱۹۶۹]؛ ابن منظور؛ ابوالحسن بن هیثم بوشنجی، قصص الانبیاء، ترجمه محمدبن اسعدبن عبدالله حنفی تستری، چاپ عباس محمدزاده، مشهد ۱۳۸۴ ش؛ عبدالله بن عمر بیضاوی، انوار التنزیل و اسرار التأویل، المعروف بتفسیر البیضاوی، مصر ۱۳۳۰، چاپ افست بیروت [بی تا]؛ محمدبن عیسی ترمذی، سنن الترمذی، استانبول ۱۴۰۱/۱۹۸۱؛ احمدبن محمد ثعلبی، قصص الانبیاء، المسمی عرائس المجالس، بیروت: المكتبة الثقافية، [بی تا]؛ همو، الکشف و البیان، المعروف بتفسیر الثعلبی، چاپ علی عاشور، بیروت ۱۴۲۲/۲۰۰۲؛ اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، چاپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت [بی تا]، چاپ افست تهران ۱۳۶۸ ش؛ محمدبن عبدالله حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین فی الحدیث، بیروت ۱۳۹۸/۱۹۷۸؛ محمدبن محمد زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، چاپ علی شیری، بیروت ۱۴۱۴/۱۹۹۴؛ زمخشری؛ طباطبائی؛ طبرسی؛ طبری، تاریخ (لیدن)؛ همو، جامع؛ محمدبن

03 Mart 2013